

Opponensi vélemény Nguyen Luu Lan Anh: Az identitás és az akkulturáció (szociál)pszichológiai aspektusai című akadémiai doktori értekezéséről

A doktori mű 336 számozott oldalt tartalmaz, az értekezés irodalomjegyzék nélkül 281 oldal. Az ábra- és táblázatjegyzéket követően a mellékletben a mérőeszközöket (1-4. melléklet) találjuk, valamint a nemzetközi diákinterjúk során beazonosított témákat (5. melléklet). A dolgozat 23 ábrát és 28 táblázatot tartalmaz.

A dolgozat 4 nagyobb részből áll. Az 1. Elméleti bevezetést követően a szerző saját kutatásai következnek: 2. a letelepedett, illetve tartós tartózkodásra berendezkedett kisebbségi és bevándorló csoportokkal kapcsolatos vizsgálatok bemutatása négy pontban; 3. a nemzetközi diákok akkulturációját és adaptációját érintő vizsgálat ismertetése kilenc pontban, majd 4. az összefoglaló. Ez tartalmazza az értekezés főbb eredményeinek összegzését, a kitekintést és a gyakorlati vonatkozásokat.

Tehát a 2. és a 3. pontban találjuk a szerző saját vizsgálatait. Az első vizsgálatnál (2. pont) 4 kutatás ismertetését: jellemzően bevezető, módszer, eredmények, diszkusszió felépítésben. A 3. pontban egy kutatást látunk, az eredmények bemutatása 9 pontban történik (pontosabban 8 pontban, a 9. pont egy összegző szakasz). A két nagy rész (2. és 3. rész) felépítése nem azonos, a két kutatássorozat bemutatási koncepciója más (azaz, az első esetben egy kutatássorozatról, a második esetben egy kutatás többféle elemzéséről beszélhetünk). Mindkét nagyobb rész felépítése megfelel a kívánalmaknak (bevezetés, módszer, eredmények, diszkusszió), de a fejezetek, illetve alfejezetek számozása az olvasó számára könnyebben követhető is lehetett volna.

A doktori értekezés felépítése megfelel az elvárásoknak, az előző megjegyzéssel.

1. Az „Elméleti bevezetés” tartalmazza a szerző akkulturációval és identitással kapcsolatos szakirodalmi összefoglalóját. A szerző lenyűgöző részletességgel tárgyalja e két fogalom jelentéstartományát, mutat be elméleti modelleket, melyek majd empirikus kutatásait is megalapozzák. A fejezet legizgalmasabb része az akkulturáció és az identitás viszonyát mutatja be. Az eddigiekben olvasott modellek után számomra üdítő volt az egyes személyekhez köthető egyéni integrációs és identitásstratégiák megismerése.

A következőkben az empirikus részeket mutatom be és fűzök hozzájuk néhány megjegyzést.

2.1. Többség és kisebbség egymás tükrében: etnikai-kulturális identitáskonstrukciók magyarországi serdülő csoportok körében. A kutatás fő kérdése, hogy a történelmi kisebbségi és a bevándorló fiatalok hogyan észlelik a többségi társadalmat, illetve a többségi identitással rendelkező fiatalok hogyan észlelik a kisebbségeket. 330 fő, 14-18 éves fiatal megkérdezése történt, akik többségi, illetve kisebbségi (román, német, szlovák és roma) fiatalok voltak. A mérőeszközök között saját fejlesztésűek is szerepeltek. A szerző minden esetben megvizsgálta az adott mérőeszköz érvényességét. Az eredmények bemutatása számtalan adat segítségével történt meg. Számomra kérdéses ennyi statisztikai próba érvényessége ilyen, viszonylag kicsi mintán (pl. a 3. táblázatban 1, 2 fős cellák is vannak).

Sajnos, a sok eredmény számomra már szinte követhetetlen volt. Nem segíti a megértést az ábrák (7., 8., 9. ábra) pontértékeinek folyamatos vonallal történő összekötése (a pontok közötti értékek nem értelmezhetők).

Ami számomra az eredmények bemutatásánál feltűnő, hogy a statisztikai próbák (főleg t-próbák és korrelációk) értékei magyarázatánál rendre előkerülnek a fókuszcsoportos és interjúk elővizsgálat tapasztalatai; ezek tükrében értelmezi a szerző a statisztikai eredményeket.

Szemléletes a 12. ábra, a többségi és a kisebbségi akkulturációs attitűdök összevetése. Egy kérdés: a középső ábrán nem hiányzik a többségi társadalomba tartozó fiatalok véleménye mind a két kisebbségi csoport vonatkozásában? Vagy itt a többségiek véleménye együttesen szerepelt a „történelmi kisebbségekkel” kapcsolatban?

2.2. Vietnámi bevándorló családok: az etnikai kulturális folytonosság, az identitás és az akkulturáció vizsgálata. A kutatásból kiemelem, hogy nemcsak a fiatalokat, hanem a szüleiket, illetve a vietnámi közösség identitásstratégiáit is vizsgálták. A kutatás bemutatása három pontban történt:

- a, A kizárólagos etnikai öncímke és a különböző identitások szerveződése: serdülők (10 fő) és fiatal felnőttek (5 fő), interjúk vizsgálat, az interjúk feldolgozása tematikus elemzéssel történt.
- b, Nyelvi és kommunikációs korlátok - családon belül: itt szerepet kap a 10 szülővel készített interjú tematikus elemzése.
- c, Közösség-alapú akkulturáció: vietnámi hétvégi nyelviskolák, megfigyeléssel és 4 tanárral készített interjú alapján.

Nem vagyok benne biztos, hogy itt három, elkülönülő vizsgálatról (adatfelvételtől) van szó.

A 76. o. lábjegyzete sorolja fel, milyen közlemények készültek a kutatássorozatról. A szerző szerkesztési elve nem világos a számomra: a megjelent publikációk egyfajta összegző bemutatásáról van szó, vagy pedig önálló eredmény bemutatásról? Talán összegző bemutatásról, ami magyarázhatja a klasszikus eredmények és szakirodalmi adatok, megvitatás-szerű mondatok szerepeltetését az egyes pontoknál (a, b, c).

A fejezet végén egy összefoglaló diszkusszióval is találkozunk. Itt az etnokulturális folytonosságra törekvésről, illetve ennek megszakadásáról és az etnikai identitásképzés különböző stratégiáinak megvitatásáról olvashatunk.

2.3. Roma családok erőfeszítései gyermekeik iskolai sikeressége érdekében és a stigmatizáció ellen: tanodák Magyarországon. 17 tanodai diák és 14 szülővel (a számok, sajnos, nem egyértelműek) készült interjú tematikus elemzése alapján („17 tanoda 11-17 éves tanulóival”: ez 17 fő? „14 diák szüleivel”: ez 14 fő? - egy diákhöz egy, külön szülő tartozik?). A Tézisfüzet egyértelművé teszi a helyzetet, 17 diákról és 14 szülőről van szó.

Az eredmények a tanulás szerepét húzzák alá, valamint azoknak a stratégiáknak a széles körét, amit a diákok és a szüleik – legfőképpen a szülők – alkalmaznak a tanulás és az ezáltal előrelépés érdekében.

Itt egy speciális roma populációról van szó: akik vidékről Budapestre költöztek az integráció reményében. Ennek az integrációs vágnak volt része a gyerekek tanodába küldése. Ezért is megdöbbenők a kapott adatok, amik a szegregációról és a marginalizációról szólnak. Felmerül bennem a kérdés, hogy vajon milyen tanodákról van szó? Szegregált tanodákról vagy éppen a közoktatás pozitív alternatíváját kínáló intézményekről? Akárhogyan is, a tanodák szociológiai, nevelésszociológiai jellemzése számomra hiányzik, ez hozzátartozna a szerző által is fontosnak tartott ökológiai kerethez (100. o.).

2.4. Budapesti tanárok nemzeti identitása, és migrációval és multikulturális neveléssel kapcsolatos nézetei. Kérdőíves kutatás 368 fővel. A szerző a diszkusszióban javasolja a multikulturalizmus beemelését a nemzeti identitás - migráció körébe

A 3. rész „A nemzetközi diákok akkulturációja és adaptációja” címet viseli. Ez a disszertáció legnagyobb empirikus vizsgálata.

A szerző 91 nemzetközi diákkal és 35, külföldi egyetemen tanuló magyar nyelvű diákkal vett fel félig strukturált interjúkat, amiket tematikus elemzéssel dolgozott fel.

Ez a rész öt fejezetre bomlik: identitás és identitásváltozás, nyelvi aspektusok, kognitív kiértékelés I. (változás és személyiségfejlődés), kognitív kiértékelés II. (tanulmányi aspektusok), nemi szerepek. Ezek a fejezetek követik a tematikus elemzés során létrejött témákat (lásd: 5. melléklet, 29. táblázat).

A kutatással kapcsolatban a szerző legfontosabb eredménye a kognitív kiértékelés témaköre.

A kognitív kiértékeléssel kapcsolatos tapasztalatok meggyőzően mutatnak rá a stressz – kiértékelés – megküzdés modell érvényességére a kulturális sokk koncepciójával szemben. A kognitív kiértékelés témájából a perspektíaváltást, az új horizont megjelenését emelem ki. Nemcsak az új, hanem a saját kultúrájukkal, sőt, a világgal kapcsolatban is új perspektívák nyílnak. A diákok megtanulják más értelmezési kereteit nemcsak figyelembe venni, hanem alkalmazni is. A szerző fontos megállapítása, hogy nem csupán a „sok nehézség – sikeres küzdelem – boldogság” narratíva” (188. o.) figyelhető meg, hanem alternatív boldogulási utak is.

A nemi szerepekkel kapcsolatos interjúk kutatás a Magyarországon tanuló nemzetközi diákokra terjedt ki. Az eredményeket a 16. táblázat: Az interjúelemzés során azonosított témák és altémák (nemi szerepek) tartalmazza.

Számomra nem világos a 16. és a 29. táblázat viszonya. A 29. táblázat összegző táblázat, ahol több tematikus elemzés adata szerepel? A 16. táblázatban mintha egy önálló tematikus elemzés témái jelennének meg (témák és altémák szerinti bontásban).

Az eredményeknél tendenciaszerű különbség volt megfigyelhető a GDP és a nemi egyenlőségi index-szerinti magas és alacsony szintű országokból kikerülő diákok között (a tematikus elemzés a tendencia jelzésénél többre nem alkalmas). Az eredményekből kiemelem a jóindulatú szexizmussal és az iszlám nők fejkendőhordásával kapcsolatos tapasztalatokat, mely utóbbi csoport e látható jegy miatt is kitett a szexizmusnak, ami egyben a „nemiesült iszlamofóbia” jele is. A részletesen bemutatott nemi különbségek azért fontosak, mert e tekintetben a szakirodalmi adatok hiányosak.

A társas hálót kutató vizsgálatban a szerző kérdőíves módszert használt: nemzetközi diákok Magyarországon, illetve magyar diákok külföldön résztvevőkkel. A szerző adatait a magyar általános populációval, és hasonló korú, illetve végzettségű mintával hasonlította össze (Angelusz és Tardos, 1991, Albert és Dávid, 2015, kutatásai felhasználásával). Itt elsősorban azokat az összehasonlításokat találtam érdekesnek, ahol a magyar diplomás, vagy a magasan képzett fővárosiakkal hasonlították össze a kapcsolati mutatókat (14. és 17. táblázat). A magyar reprezentatív mintával történő összehasonlításoknál inkább a tendenciaszerű változások, különbségek lehetnek fontosak. Érdekesnek tűnik a kínaiak zárt, és a törökök nyitottabb kapcsolati hálója. Ahogy a szerző megállapítja: „jelenlegi feltáró vizsgálatunk csak egy kezdeti lépést jelent a nemzetközi diákok kapcsolati hálójának feltárására” (250. o.).

A 3.8 fejezet egy kérdőíves vizsgálatot mutat be, ahol részben az interjú vizsgálat tapasztalatait, részben a szerző korábbi kutatásai során megállapított akkulturációs munkamodelljét tesztelte. A mintát 528 fő, Magyarországon tanuló nemzetközi diák alkotta, akik körében online kérdőíves adatfelvétel történt. A kérdőívsomag egyes kérdőíveibe az interjú vizsgálat nyomán saját kidolgozású kérdőívek és itemek kerültek (minden kérdőív esetén külön megvizsgálták a Cronbach-alfa értéket, lásd 18. táblázat). Ha már Cronbach-alfa: meg kell említeni – a szerző által is idézett - Rudmin, Wang és Castro, 2016-os kritikáját. Kíváncsi vagyok a szerző reakciójára ezzel a kérdéssel kapcsolatban!

A munkamodell többféle, többváltozós statisztikai eljárással tesztelték:

- 1, A munkamodell ellenőrzése, a mediátor tényezők hatásának vizsgálata (különös tekintettel a kognitív kiértékelésre).
- 2, Az akadémiai adaptáció előrejelzőinek beazonosítása.
- 3, Látens profilok, csoportok beazonosítása az akkulturációs orientációk alapján.

Az eredmények közül kiemelem a nemzetközi közösség iránti akkulturáció jelentőségét, ami a nemzetközi szakirodalommal összeférve is jelentős tény. Sikerült a kognitív kiértékelés szerepét bizonyítani. Az akadémiai adaptációban az angol nyelvtudás és az egyetemi környezet játszik fontos szerepet. Az egyetemi környezet szerepének messzemenő gyakorlati következményei vannak, amiket a szerző részletesen bemutat.

A 3. rész zárófejezete (3.9) a nemzetközi diákokat érintő kutatások gyakorlati tapasztalatait összegzi.

A 4. fejezet tartalmazza a disszertáció főbb eredményeinek összefoglalását, a kitekintés a kutatássorozat összefoglalt limitációit, végül pedig a gyakorlati, azaz pszichológiai és pedagógiai javaslatokat.

A disszertáció a szerző utóbbi tíz évben végzett kutatásait mutatja be az akkulturáció és az identitás témában. Nemcsak a publikált empirikus vizsgálatokat emelem ki, hanem a szerző elméleti közleményeit is, amelyekre a disszertáció során hivatkozik (az irodalomjegyzékben 15 saját publikáció szerepel).

Történelmi, illetve tartósan letelepedett kisebbségek, újonnan érkezett kisebbségi csoportok, átmenetileg országot és kultúrát váltó nemzetközi diákok szerepelnek a vizsgált célcsoportok között. Lehet, hogy az interkulturális pszichológia területén problémamentes ezeknek a célcsoportoknak a kiválasztása, de sok szempontból, pl. történelmileg, gazdaságilag, társadalmilag azonban nagyon különböző csoportokról van szó. Hogyan hasonlíthatnánk

össze a Magyarországon élő roma csoportokat a tanulni érkező nemzetközi diákokkal? És akkor még csak Magyarországon belül vizsgálódtunk; további kérdés, hogy az így kapott eredményeket más országbeli kutatásokkal hogyan lehet összemérni?

A közös fogalmi keret az akkulturáció, és annak részeként az etnikai identitás, ami összeköti a csoportok közötti érintkezések során megjelenő kulturális és pszichológiai jelenségeket. Hogy jól értem-e az akkulturáció „közvetítő fogalom” jelenségét, egy kérdésem az egyik akkulturációs közeg eredményének egy másikra való adaptálhatóságáról szól.

A nemzetközi diákokkal kapcsolatban a szerző a perspektíva váltást, az új értelmezési keret megjelenését emelte ki. Ezt a Bennett (2009) féle interkulturális érzékenység fejlődési-modelljében helyezte el. A kérdésem arra vonatkozik, hogy a disszertációban szereplő romákkal kapcsolatos tanoda kutatásokban értelmezhető-e ez a jelenség?

Az akkulturáció témakörében a számomra a legérdekesebb kérdés a különböző identitásépítő stratégiák szerepe, „pánetnikai” szintek megjelenése (pl. vietnámi fiataloknál), vagy a kelet-európai, az európai identitás kérdése (nemzetközi diákoknál, illetve egyes kisebbségi csoportoknál), vagy a bikulturális identitás létrejötte („látható kisebbségek” – „örökké idegenek”). Az elméleti bevezetőben is olvashatunk a bikulturális identitás kutatásának sokszínű új fogalmairól, pl. az összemixelt vagy a váltakozó identitásról. A kulturális világok közötti közlekedés a hibrid identitással vagy a kulturális keretváltással, a váltó vagy váltakozó identitással történik. Ezek a gyorsan változó, elmosódó határu identitásképződmények sokféle egyéni stratégiát tesznek lehetővé. A szerző is sokat használja az „identitáskonstrukció” kifejezést. Ez felveti bennem azt a kérdést, hogy itt milyen identitás koncepció húzódhat meg a háttérben, azaz, kicsit általánosabban megfogalmazva a kérdést, az etnokulturális identitások tanulmányozása mit ad az identitáselméletekhez, az identitás „hagyományos”, úgymond „tankönyvi” koncepciójához. Itt főleg a narratív identitás fogalmára gondolok, mert ez nemcsak az adott időponthoz kapcsolódó identitásokat/identitáskonstrukciókat képes megragadni, hanem azok időben részben változó, részben állandó természetét; de mindenképpen valamilyen élettörténeti folyamatot.

Értékelem, hogy a szerző a kvantitatív kutatások mellett kvalitatív kutatásokat is végzett. Csatlakozva – a szerző által is idézett – Rudmin, Wang és Castro, 2016-os, az akkulturációs kutatásokat érő módszertani kritikájához, a kvalitatív kutatásokat és az interpretatív paradigmát én is gyümölcsözőnek tartom az akkulturációs folyamatokban érintett egyének megélt tapasztalatainak vizsgálatában. Csak javasolni tudom a szerző számára, hogy a továbbiakban is végezzen ilyen vizsgálatokat; a tematikus elemzés mellett sok más kvalitatív pszichológiai módszer lehet hasznos ebben a témában.

A szerző disszertációját olvasva, az a benyomásom támadt, hogy mind az akkulturáció, mind az identitás fogalom rendkívül összetett és absztrakt, aminek a vizsgálatához számtalan, célzottan kifejlesztett kérdőív és statisztikai vizsgálat szükséges. Ugyanakkor, számos esetben, a megkérdezett interjúalanyok ezeket az absztrakt és összetett fogalmakat szinte szó szerint ki is mondják (pontosabban, persze, nem a fogalmakat, hanem azokat a szavakat, amiket közvetlenül e fogalmak alá rendelhetünk). Az absztrakció és a konkrétság, a nomotetikus és az idiografikus tudás szintje önmagában nem újdonság, az már inkább, ha e két területen egy disszertáción belül próbálunk meg érvényes megállapításokat tenni. Az általános szintű megállapításokat a sok egyedi statisztikai összefüggés bemutatásával igyekezett a szerző árnyalni – de természetesen, az idiográfia szintjét így nem lehet elérni.

Fordítva, az idiografikus megfogalmazások (idézetek) olyan sokaságát mutatta be a szerző, mintha így akarta volna azokat az általános szintjére hozni.

Az akkulturáció egy olyan absztrakt és rendkívül összetett konstruktum, ami a sokféle mérőeszközzel és statisztikai leírással mintegy ki van emelve az érintettek tapasztalati világából. Az idiografikus megközelítéssel viszont megjelennek a résztvevők sokszínű tapasztalatai és élményei, „humanizálódik” a fogalom. Átékelhetőbbek számomra az egyéni válságok, ahogy az egyéni fejlődések is.

Ha a disszertációból publikáció születik, akkor érdemes a nomotetikus és az idiográfiai, a kvantitatív és a kvalitatív szint közötti feszültséget figyelembe venni. Azaz, elsősorban a szerző által alkalmazott kevert módszertan explicit kifejtésével a nemzetközi diákokkal kapcsolatos vizsgálatok esetében. Itt a kvalitatív adatgyűjtés szolgált a kérdőíves kutatás megalapozására (itemek megfogalmazásával, kérdőívek kiválasztásával). A kevert módszer explicit kifejtése a kutatássorozat egyes lépéseinek egymásutánosságát talán jobban érthetővé, átláthatóbbá tette volna. Ha a disszertációból publikáció készül, akkor az adatredukciót is javasolnám; ez a kvalitatív eredmények bemutatásánál az idézetek számának radikális csökkentését jelentené. Az idézetek bemutatásánál két lehetőség merül fel: vagy a szerző okfejtésére vagyunk kíváncsiak, vagy az interjúalanyok „hangját” (megfogalmazott élményeit, sajátos szóhasználatát) akarjuk megérteni. A disszertációban, az akkulturáció és az identitás fogalmi szintjén fontosabb a szerző magyarázata, mint az egyes interjúalanyok megfogalmazásainak egyéni – és kétségtől, színes - sajátosságai. Az explicit kevert módszertan alkalmazásakor a két szemlélet (kvantitatív és kvalitatív) speciális validitás és reliabilitási problémái is kezelhetővé válnak. Végül, ha a disszertációból könyv vagy könyvek készülnek, még azt is javasolnám, hogy oda jóval kevesebb kutatás kerüljön; pl. a nemzetközi diákokkal kapcsolatos vizsgálat önmagában kitesz egy kötetet.

Tézisek

A szerző a Tézisekben összefoglalja a disszertációban szereplő kutatásait. Az új eredmények felsorolása 5 pontba foglalt módon történik. Ezeket új eredményként elfogadom.

- AZ IDENTITÁSSAL KAPCSOLATOS ÚJ EREDMÉNYEK
- DISZKRIMINÁCIÓS TAPASZTALATOKKAL ÉS IDENTITÁSFENYEGETETTSÉGGEL KAPCSOLATOS ÚJ EREDMÉNYEK
- A TÖBBSÉGI CSOPORT ATTITÜDJEIVEL KAPCSOLATOS ÚJ EREDMÉNYEK
- A NEMZETKÖZI DIÁKOK ADAPTÁCIÓJÁVAL KAPCSOLATOS ÚJ EREDMÉNYEK
- A NYELV ÉS AZ AKKULTURÁCIÓ VISZONYÁVAL KAPCSOLATOS ÚJ EREDMÉNYEK

Összefoglalva, a doktori értekezés a szerző utóbbi évtizedes vizsgálódásait mutatja be. Talán túl sok, és többféle episztemológiai síkon mozgó kutatást emelt be a szerző a disszertációba, ami az olvasó dolgát nagyon megnehezíti. Mégis, a disszertációban a szerző számot ad az akkulturáció és a kulturális, illetve etnikai identitás témájának kimerítő tudásáról, a statisztikai és kvalitatív elemzés útján előállított eredményei értelmezéséről. A szerző enciklopédikus tudását mind a kutatások megalapozásakor, mind a kutatási kérdések megfogalmazásakor, mind pedig a kapott eredmények értelmezésekor, megvitatásakor meggyőzően használja. Eredményei hozzájárulnak az etnokulturális csoportok közötti folyamatok megismeréséhez.

Tapasztalatai a kisebbségekkel folyó hazai pszichológiai és pedagógiai munkában is megkerülhetetlenek lesznek.

Mindezek alapján javaslom a disszertáció nyilvános vitára bocsátását és Nguyen Luu Lan Anh számára a MTA doktora cím odaítélését.

Budapest, 2020. március 7.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Racz J' followed by a stylized flourish.

Prof. Dr. Rácz József, az MTA doktora
ELTE PPK Pszichológiai Intézet